

ZieZo Observatiemethode

Handleiding

Ellen Eelman
Marjolein Kuiper
Marieke Steendam

Inhoud

1. Inleiding	3
1.1. Doel	3
1.2. Gebruikers	3
1.3. Samenstelling	3
2. Verantwoording	4
3. Visuele basisvaardigheden	5
3.1. Gewaarworden	5
3.2. Fixeren	5
3.3. Volgen	5
4. Werkwijze	6
4.1. Voorwaarden	6
4.2. Instructie	6
4.3. Formulieren invullen	8
4.4. Gegevens interpreteren	9
Observatieformulieren (licht, zwart-wit, glimmend, fluor en kleur)	10

1. Inleiding

1.1 Doel

ZieZo is een observatiemethode waarmee u visuele en niet-visuele reacties op visuele prikkels in kaart kunt brengen. De observatie is gericht op de basale visuele vaardigheden gewaarworden, fixeren en volgen.

ZieZo is bedoeld voor het onderzoeken van jonge, ernstig visueel beperkte kinderen en mensen met meervoudige beperkingen en een ontwikkelingsleeftijd tot ongeveer anderhalf jaar. In deze handleiding zullen we steeds spreken over 'het kind' als we het hebben over de persoon die geobserveerd wordt.

De observatie geeft inzicht in de visuele mogelijkheden en beperkingen van het kind. Tevens kan het dienen als uitgangspunt voor visuele stimulatie. Het kan zinvol zijn, na een periode van stimulatie het kind nogmaals te observeren om de vorderingen zichtbaar te maken. Zo is ZieZo bijvoorbeeld gebruikt om het effect van visuele stimulatie bij een groep verstandelijk beperkte kinderen van een kinderdagcentrum te meten.

1.2 Gebruikers

De observatiemethode dient als gereedschap voor professionals die werken met jonge kinderen met een visuele beperking en/of mensen met een meervoudige beperking. Dat zijn bijvoorbeeld ontwikkelingsbegeleiders, ergotherapeuten, ambulante begeleiders, orthoptisten en pedagogisch medewerkers.

Voor de juiste interpretatie van de reacties van het kind is enige ervaring met het observeren van kinderen met een visuele beperking gewenst.

1.3 Samenstelling

Oorspronkelijk was ZieZo te koop als kant en klaar pakket met alle materialen in een tas inclusief opbergmateriaal. Deze zijn nu uitverkocht, de observatiemethode moet nu door de gebruiker zelf worden samengesteld. Op de website staat de Materialenlijst met specificaties. Ook de formulieren en zwart-witplaten zijn beschikbaar op de website.

Kopieer of print de formulieren een aantal keer en print de zwart-wit patronen (de kwaliteit van de zwart-wit patronen blijft zo behouden).

2. Verantwoording

ZieZo is gebaseerd op de jarenlange praktijkervaring van de ontwikkelings-begeleiders, ergotherapeuten en ambulante begeleiders van Visio. Vooral de medewerkers van de teams die mensen met een visuele en verstandelijke beperking onderzoeken en begeleiden, passen deze observatiemethode veelvuldig toe. De materialen en observatielijsten die zij hanteren, zijn in ZieZo gebundeld. Dit leidt tot een efficiënte en effectieve manier van werken.

ZieZo is geen gestandaardiseerde test en het materiaal is niet gevalideerd. Het is een gestandaardiseerde observatiemethode, gebaseerd op ervaringen uit de praktijk. De observatie biedt aanknopingspunten voor de verdere begeleiding. De gegevens over de manier waarop het kind zijn visuele mogelijkheden gebruikt, geven aanwijzingen voor de benadering van het kind en vormen de basis voor de visuele stimulatie.

Bij jonge kinderen met een ernstige visuele beperking en mensen met een meervoudige beperking is het moeilijk te bepalen wat zij zien. Een visueel functieonderzoek levert vaak niet voldoende informatie op voor het starten van visuele stimulatie. In die gevallen verrichten de ontwikkelingsbegeleiders van Visio deze aanvullende observatie. Voor de start van de visuele stimulatie is het van belang de visuele basisvaardigheden (gewaarworden, fixeren en volgen) en de aanwezige reacties op sterke visuele prikkels te bepalen.

De observatie wordt verricht in de dagelijkse situatie van het kind en heeft tot doel te bepalen op welke manier het kind gebruik kan maken van de visuele mogelijkheden die het heeft.

Vaak worden er aanwijzingen voor CVI (Cerebral Visual Impairment) gevonden. Deze kunnen beter onderbouwd worden met deze systematische manier van observeren.

De indeling van de observatiemethode is gebaseerd op de normale visuele ontwikkeling van het kind. Deze bestaat uit drie stadia:

1. Het kind wordt gewaar dat er een visuele prikkel is
2. Het kind gaat zijn blik richten op een prikkel (bijvoorbeeld het gezicht van de moeder)
3. Het kind gaat de visuele prikkel volgen

Hierna gaat het kind reiken en grijpen naar wat het ziet. Die fase valt buiten het kader van deze observatiemethode, omdat reiken en grijpen hogere vaardigheden zijn. Deze observatie beperkt zich tot de basisvaardigheden: gewaarworden, fixeren en volgen.

De ontwikkelingsstadia van het visueel functioneren kennen ook een volgorde als het gaat om de objecten waar het kind naar kijkt:

1. licht
2. glimmend materiaal
3. zwart/wit
4. fluorescerende kleuren
5. primaire kleuren

3. Visuele basisvaardigheden

3.1 Gewaarworden

Bij gewaarworden dringt een visuele prikkel wel door tot het visuele centrum in de hersenschors, maar het kind reageert nog niet met gericht kijken (fixeren, volgen). Een kind kan dit gewaarworden uiten in niet-visuele en visuele reacties.

Niet-visuele reacties kunnen zijn:

- Veranderen van de motorische activiteit
- Veranderen van ademhalen
- Veranderen van gelaatsuitdrukking
- Veranderen van de spierspanning
- Gezicht in de richting draaien van de visuele prikkel
- Schrikken
- Klanken voortbrengen
- Lachen
- Huilen en/of gillen
- Toename van de speekselvloed (kwijlen)

Visuele reacties kunnen zijn:

- Pupilreacties
- Knipperen met de ogen
- Zoekbewegingen van de ogen
- Toename van nystagmus
- Openen en sluiten van de ogen
- Verandering van de oogstand
- Draaien van het hoofd in de richting van een visuele prikkel
- Wegdraaien van het hoofd van een visuele prikkel

3.2 Fixeren

Fixeren is het gericht kijken naar een visuele prikkel. Fixeren kan zijn:

- In de richting kijken van een visuele prikkel
- Met één of twee ogen gericht kijken naar een visuele prikkel
- Afwisselend naar twee visuele prikkels kijken
- Gericht kijken naar verschillende plekken en in verschillende richtingen op aangeboden visuele prikkels

3.3 Volgen

Volgen is een bewuste oogbeweging gericht op een bewegende visuele prikkel. Het volgen wordt geobserveerd door de visuele prikkel in verschillende richtingen te bewegen:

- Horizontaal
- Verticaal
- Circulair
- Diagonaal

4. Werkwijze

4.1 Voorwaarden voor het optimaal uitvoeren van de observatie

- Plaats van de observatie

Observeer bij voorkeur in een voor het kind vertrouwde omgeving. Een nieuwe omgeving kan van invloed zijn op de alertheid en gevoel van veiligheid van het kind. Vermijd visueel afleidende factoren. Let bijvoorbeeld op de positie ten opzichte van de ramen en zorg voor een niet te drukke achtergrond. Dit geldt vooral bij afname bij daglicht.

Probeer de geluidsfactor zoveel mogelijk uit te schakelen, zodat het kind alleen op de visuele prikkel kan reageren. Begin bij voorkeur in de bekende, verlichte omgeving. Als daar geen of weinig reacties zijn, kunt u de observatie voortzetten in een verduisterde ruimte.

- Aanwezige personen

Het is belangrijk dat een van de ouders of verzorgers aanwezig is tijdens de observatie. De nabijheid van een vertrouwd persoon kan zorgen voor veiligheid. Zij kunnen helpen de niet-visuele reacties te interpreteren. Bovendien kunt u hen direct wijzen op de signalen van het kind die wijzen op gewaarworden bij het aanbieden van de visuele prikkels.

- Uitgangshouding

Plaats het kind in een uitgangshouding waarin het ontspannen zit of ligt, zodat het alle energie kan gebruiken voor de visuele reacties en die niet hoeft te besteden aan het handhaven van de houding.

- Tijdsduur

Het is sterk afhankelijk van het kind (reacties, concentratievermogen) hoe lang de observatie duurt. De gemiddelde tijdsduur is twee keer een uur. Bij kinderen met een verstandelijke beperking is de concentratieboog vaak niet langer dan 30-45 minuten. Dan is het beter de observatie in drie keer uit te voeren.

4.2 Instructie

- Neem de inhoud van het observatieformulier goed door. Het formulier is ingedeeld in een aantal categorieën, die ingevuld kunnen worden.
- Maak een inschatting van het niveau van visueel functioneren aan de hand van de algemene en oogheelkundige gegevens. Dit kan bepalen met welk onderzoeksitem en onder welke lichtomstandigheden gestart gaat worden. Het is raadzaam om bij een eerste keer alle onderzoeksitems af te nemen.
- Bied de visuele prikkels aan en observeer de reacties.
- Indien er geen reacties zijn waargenomen in de bekende, verlichte omgeving, bied dan dezelfde prikkels aan in een verduisterde ruimte.
- Observeer het kind tijdens het aanbieden van de visuele prikkels en kijk of en hoe het kind reageert. De wijze waarop u de prikkels kunt aanbieden en de mogelijke reacties daarop staan beschreven in het observatieformulier.
- Vul tijdens of na de observatie uw waarnemingen in.

- Het is aan te bevelen om video-opnames te maken. Dit kan verhelderend werken bij het interpreteren van de reacties van het kind.

De aan te bieden prikkels

- Licht
 - Omgevingsverlichting aan-uit
 - Zaklamp wit, geel, rood, groen en blauw: aanbieden stilstaand en bewegend
 - Fixatie uitlokken met zaklamp (stilstaand en licht bewegend) op verschillende plekken binnen het gezichtsveld. Het verplaatsen van de zaklamp kan stimulerend werken.
 - Volgen uitlokken door de zaklamp langzaam in de verschillende richtingen te bewegen. Zaklamp kan tijdens het verplaatsen ook licht bewogen ('schudden') worden.
- Glimmend materiaal
 - Glimmende platen in wit, geel, rood, groen en blauw. Grote platen, kleine kerstballen en lametta: aanbieden stilstaand/bewegend en met/zonder zaklamp, waarbij de zaklamp op het glimmende materiaal schijnt.
 - Fixatie uitlokken met het materiaal (stilstaand en licht bewegend) op verschillende plekken binnen het gezichtsveld. Het verplaatsen van het materiaal kan stimulerend werken.
 - Volgen uitlokken door het materiaal langzaam in de verschillende richtingen te bewegen. Het materiaal kan tijdens het verplaatsen ook licht bewogen ('schudden') worden. Let bij de lametta op de invloed van het ritselfende geluid dat het materiaal maakt.
- Zwart-witmateriaal
 - Zwart-witplaten met verschillende patronen: strepen, blokken, cirkel, gezicht. Er zijn grote en kleine platen: aanbieden stilstaand/bewegend en met/zonder zaklamp, waarbij de zaklamp op de zwart-witplaten schijnt.
 - Fixatie uitlokken met het materiaal (stilstaand en licht bewegend) op verschillende plekken binnen het gezichtsveld. Het verplaatsen van het materiaal kan stimulerend werken.
 - Volgen uitlokken door het materiaal langzaam in de verschillende richtingen te bewegen. Het materiaal kan tijdens het verplaatsen ook licht bewogen ('schudden') worden.
- Fluorescerend materiaal
 - Platen en staafjes in verschillende fluorescerende kleuren. Aanbieden stilstaand/bewegend en met/zonder zaklamp of blacklight, waarbij de zaklamp of het blacklight op de fluorescerende platen/staafjes schijnt.
 - Fixatie uitlokken met het materiaal (stilstaand en licht bewegend) op verschillende plekken binnen het gezichtsveld. Het verplaatsen van het materiaal kan stimulerend werken.
 - Volgen uitlokken door het materiaal langzaam in de verschillende richtingen te bewegen. Het materiaal kan tijdens het verplaatsen ook licht bewogen ('schudden') worden.

- Gekleurd materiaal
 - Platen en voorwerpen in de kleuren geel, rood, blauw en groen en zandbakvormpjes in deze kleuren. Aanbieden stilstaand/bewegend en met/zonder zaklamp, waarbij de zaklamp op de gekleurde platen/voorwerpen schijnt.
 - Fixatie uitlokken met het materiaal (stilstaand en licht bewegend) op verschillende plekken binnen het gezichtsveld. Het verplaatsen van het materiaal kan stimulerend werken.
 - Volgen uitlokken door het materiaal langzaam in de verschillende richtingen te bewegen. Het materiaal kan tijdens het verplaatsen ook licht bewogen ('schudden') worden.

4.3 Formulieren invullen

Er zijn vijf formulieren; voor elke categorie één.

- 1 Licht
- 2 Glimmend
- 3 Zwart-wit
- 4 Fluor
- 5 Gekleurd

Vul op elk formulier in:

- De naam van het kind
- De datum van de observatie
- De lichtomstandigheden

Vervolgens worden de reacties van het kind op de aangeboden prikkels genoteerd.

Noteer naast de visuele basisvaardigheden ook de kijkafstand. Probeer tijdens de observatie verschillende afstanden uit en noteer op de onderzoekslijst de kijkafstand waarop het kind (visueel) reageert.

Noteer in de rubriek 'opmerkingen' wat opvallend is aan het (visueel) reageren van het kind.

Denk hierbij aan:

- Hoe lang duurt het voordat het kind reageert? (latentietijd)
- Hoe lang blijft het kind kijken? (fixatietijd)
- Concentratievermogen
- Niet-visuele reacties
- Heeft het kind tactiele en auditieve prikkels nodig om een (visuele) reactie te geven, of kan het juist maar één zintuig tegelijkertijd gebruiken?
- Heeft het kind een sterke voorkeur voor een bepaalde prikkel?

4.4 Gegevens interpreteren

Na het invullen van de observatielijsten ontstaat er een beeld van het visueel functioneren van het kind op dat moment.

Dit beeld kan gecompleteerd worden door het invullen van de Bos 2-30 visuele achtergrondvariabelen . (P.Looijestijn/ M.Smrkovsky © 1995 Visio, Huizen)

Al deze gegevens samen geven inzicht in het visueel functioneren van het kind.

Eventueel kunnen de gegevens besproken worden tijdens interdisciplinair overleg. De gegevens kunnen als uitgangspunt dienen voor visuele stimulatie. De observatie kan na enige tijd herhaald worden.

Observatieformulier ZieZo

1 Licht

Naam:

Datum:

- Daglicht
- Verduisterd

Aangeboden prikkel:		Gewaar- worden	Fixeren	Volgen	Afstand	Opmerking
Omgevingsverlichting						
stilstaand	Wit					
	Geel					
	Rood					
	Groen					
	Blauw					
Bewegend	Wit					
	Geel					
	Rood					
	Groen					
	Blauw					

Observatieformulier ZieZo

2 Glimmend

Naam:

Datum:

- Daglicht
- Daglicht met zaklamp
- Verduisterd met zaklamp

Aangeboden prikkel:		Gewaar- worden	Fixeren	Volgen	Afstand	Opmerking
Groot stilstaand	Wit					
	Geel					
	Rood					
	Groen					
	Blauw					
Groot bewegend	Wit					
	Geel					
	Rood					
	Groen					
	Blauw					
Klein stilstaand	Wit					
	Geel					
	Rood					
	Groen					
	Blauw					
Klein bewegend	Wit					
	Geel					
	Rood					
	Groen					
	Blauw					

Observatieformulier ZieZo

3 Zwart-Wit

Naam:

Datum:

- Daglicht
- Daglicht met zaklamp
- Verduisterd met zaklamp

Aangeboden prikkel:		Gewaar- worden	Fixeren	Volgen	Afstand	Opmerking
Groot stilstaand	Strepen					
	Blokken					
	Cirkel					
	Gezicht					
Groot bewegend	Strepen					
	Blokken					
	Cirkel					
	Gezicht					
Klein stilstaand	Strepen					
	Blokken					
	Cirkel					
	Gezicht					
Klein bewegend	Strepen					
	Blokken					
	Cirkel					
	Gezicht					

Observatieformulier ZieZo

4 Fluor

Naam:

Datum:

- Daglicht
- Daglicht met zaklamp
- Daglicht met blacklight
- Verduisterd met zaklamp
- Verduisterd met blacklight

Aangeboden prikkel:		Gewaar- worden	Fixeren	Volgen	Afstand	Opmerking
Groot stilstaand	Geel					
	Rood					
	Groen					
	Oranje					
Groot bewegend	Geel					
	Rood					
	Groen					
	Oranje					
Klein stilstaand	Geel					
	Rood					
	Blauw					
	Groen					
Klein bewegend	Geel					
	Rood					
	Blauw					
	Groen					

Observatieformulier ZieZo

5 Kleur

Naam:

Datum:

- Daglicht
- Daglicht met zaklamp
- Verduisterd met zaklamp

Aangeboden prikkel:		Gewaar- worden	Fixeren	Volgen	Afstand	Opmerking
Groot stilstaand	Geel					
	Rood					
	Blauw					
	Groen					
Groot bewegend	Geel					
	Rood					
	Blauw					
	Groen					
Klein stilstaand	Geel					
	Rood					
	Blauw					
	Groen					
Klein bewegend	Geel					
	Rood					
	Blauw					
	Groen					